

elementáris életerők ellenőrzése alatt áll, az író a maga esztétikai szabadságát a fent említett jellegzetességek segítségével biztosítja és válik az elbeszélő helyzetek „urává”. Ez jellemzi az író elbeszéléseinek javát, ezt találjuk *A kis éji regény* első két részében is, amelyekre hivatkozni lehet, ha azt kell megjelölni, ami benne a legerőteljesebb és a legmeggyőzőbb.

BORI Imre

Megjegyzés: Elhangzott szerbhorvát nyelven az író könyvének az újvidéki Városi Könyvtárban 1982. március 24-én megtartott bemutatóján.

TÉNYEK ÉS KÉPZELET

Dél-amerikai utazás, könyvek útján

Dél-Amerikát nem könnyű megismerni. Sok könyv és számtalan információ forog közkezen, ezek alapján összerakható egy Dél-Amerika-kép. De hogyan lehet ez a kép hiteles? A tények lerombolják a hamis képet, mégsem a tények, hanem a képzelet, az adatokat kiegészítve, teszi teljessé. Az itt bemutatásra kerülő, Dél-Amerikával kapcsolatos alkotásokat e sorok írója nem céltudatosan válogatta meg. Inkább a könyvek közötti ráérős és véletlen válogatás során olvasta el őket. S olvasás közben merült fel a kérdés: tény vagy fikció? Mi segít közelebb bennünket a hiteles kép kialakításához? A válasz előtt nézzük a megtett utat.

Tagadhatatlanul mesteri képet készített valahol az Andokban az amerikai McIntyre. A durvaszemcsés előhívás eredményeképpen a felvétel valamennyit veszített élességéből, de ugyanakkor fokozódik hatása a „romantikus” szemlélőre. A színek eltompulnak, a ködös háttér az egésznek valami álomszerűt kölcsönöz. Rögös országút látható a kép szinte egyharmadán. Az országút porában négy gyermekalak halad egy kutya társágában, háttal a szemlélőnek. Három fiú: a két kisebbik sárga kalapban, az egyik mezítuláb és rövid ponchot visel, a másik, jobbról, kissé lemaradva, világoskék nadrágban és cipőben követi társát. Legelől, a szemlélőtől legtávolabb, a legmagasabb fiú kockás ingben; az ő kalapja barnás. A ponchós fiú bal karját felemelte, mintha a mellette haladó tarka, bozontos fejű kutyát akarná megismogatni. Balra egy kislány igyekszik lépést tartani a fiúkkal. Az ő fején is barna kalap, két rövidke varkocsa kockás ingre hajlik. Ő is mezítuláb van. Céljuk egy keskeny szakadékot összekötő, fából készült primitív híd. A hídon túl az út jobbra kanyarodik, hogy aztán gyorsan eltűnjön a gyéren füves domb mögött. A kép idilliikus,

egy letűnt korra emlékeztet nosztalgikusan, amikor a gyerekek ősei járhattak ezen az úton. Az inkák építette út ez, amit Alexander von Humboldt természettudós és utazó járt be. A német báró osodálkozva szemlélte ezeket az utakat: „Amit a római utakon láttam, nem volt ilyen impozáns” — jegyezte le 1802 második felében. Utazása során az inkák építette utakon eljutott Cuscóba is. Mág ezeknek a utaknak a java része eltűnt, a mostani korszerű országutak alapjául szolgáltak. Ezeken az utakon érkezett meg 1523-ban Pizarro maroknyi osapata is, hogy meghódítsa a mai Peru területén élő indiánokat.

A fent leírt képet szemlélve el lehet képzelni e táj népeinek sorsát, ám a történelemhez a tények szolgáltatják az igazságot. Egy Tisza menti történész, Anderle Adám* határozta el, hogy a tényekre támaszkodva megírja a perui indiánok történetét, de úgy, ahogyan azt előtte kevesen tették: az indiánok és nem az európai hódítók szemével.

Anderle gazdag adattárra támaszkodott. Erről nemcsak a gazdag szakirodalom, a bőséges hivatkozások győzhetik meg az olvasót, hanem az olvasás élménye is. A korbéli spanyol feljegyzéseket bőven idézi a szerző, mégpedig kritikusan: felméri jelentőségüket és súlyukat, a túlzásokat hiteles tényekkel helyettesíti, az összefüggéseket feltárja. Nyugodtan állíthatjuk, a *Vihar Sierrában* tudományos alaposággal megírt munka, amely nemcsak a beavatott, hanem az átlagolvasó igényeit is kielégíti. A könyv mentes mindenfajta romantikus szemlélettől, nyíltan kimondja: a spanyol gyarmatosítás Peruban a népirtással volt határos. Folyamatosan mutatja be az eseményeket, törések vagy nagy ugrások nélkül. Lelplezi az inka birodalomról, az ősi naivitásban és a természettel összhangban élő indiánokról kialakult hamis képet, sőt: azt is bebizonyítja, hogy a rabszolgatartó inka birodalom az óriási belső ellentmondások következtében omlott össze oly hihetetlen gyorsasággal. Atahualpa negyvenezres serege Cajamarcában 168 spanyol desperádótól szenved vereséget! Az indiánok kettős kettészakadtsága (a spanyolok, illetve az inka nemesség és a kizsákmányolt parasztság ellen vagy mellett) teszi lehetővé a spanyolok gyors sikereit.

A terület meghódítását a gazdasági kizsákmányolás követte. Anderle számadatokkal és más tényekkel mutatja be a kizsákmányolás méreteit. Ugyanakkor összefüggésbe hozza a világban akkor lejátszódó eseményeket a mai Peru területén alapított gyarmaton végbemenő társadalmi változásokkal. E változások lényege, hogy a kreolok (Peruban született fehérek), a maradék inka nemesség és a végsőkig kizsákmányolt indián parasztság elégedetlensége az 1780-as években elérte tetőfokát, és az anyországtól való elszakadási szándék feltörése elkerülhetetlenné vált. Ekkor lép színpadra Anderle könyvének „hőse”, Tupac Amaru. Egyedül itt

Anderle Adám: *Vihar a Sierrában. (Indián függetlenségi küzdelmek a XVI—XVIII. században)*. Gondolat, Budapest, 1981.

inog meg némileg a szerző tényeken nyugvó tárgyilagossága. A Tupac Amaruról írt sorokból az elfogultságig sugárzik a szerző rokonszenve.

Felkelésének kezdetén Tupac Amarunak sikerült mindhárom érdekcsoport (a kreolok, az inka nemesség és a parasztság) elképzeléseit és óhajait egyesítenie: a kreolok önállóan akarták megteremteni a kezdeti szakaszban lévő kapitalizmust, az inka nemesség részben szintén ezért szállt síkra, míg a parasztok az intózatossá adóktól akartak megszabadulni. Anderle szerint Peru történetében ez az egyetlen pillanat, amikor a „fent” és a „lent” érdekei, ha csak rövid időre is, egybeestek. A felkelés leírása tárgyilagos, a korabeli adatokra, és feljegyzésekre, számszerű tényekre támaszkodik. A szerző nem eszményíti Tupac Amaru alakját, azt azonban igazolni akarja, hogy valóban történelemformáló egyéniség volt. Amikor a felkelés valóságos parasztháborúvá változott, a nehezen létrejött társadalmi érdekszövetség felbomlott: a nincstelen parasztok lassanként magukra maradtak, mert túl sokat akartak. A felkelés igazi győztesei a nagybirtokos kreolok, vesztesei az indián parasztság. A nemzet fogalmából kizárták az indiánt. A későbbi függetlenségi háború már nem lehetett társadalmi forradalom; az indiánok szemében, jogosan, a kreolok ügyének látszott.

Peru és múltja még sok titkot rejteget, hiszen 1961-ben, amikor argentin régészek feljutottak a Llullaillaco 6723 méter magas csúcsára, ott is az inkák nyomaira bukkantak: tűzifa, hamu, oltárok és a kevés oxigént tartalmazó jejes lég tartósította ételmaradványok. Beigazolódott, hogy az őslakók már a XV. században ott jártak és áldoztak isteneiknek. Anderle könyve a tények alapján demitizálja az őslakó indiánokat. Sokat szenvedő népnek mutatja be őket. Épp ezért az előbb leírt fénykép látván ne legyünk nosztalgikusak: meglehet, éppen a képen látható úton terelték a potosi-i ezüstmányába a spanyol gyarmatosítók az indián parasztok ezreit. A négy gyerek, talán a kecsuák ivadékai, jelképesen háttérbe fordított a fényképezőgép lencséjének. Még mindig a maguk világában élnek.

„Magdalene-utazásunk”, jegyezte le Humboldt 1802 júniusában, „szörnyű tragédia volt: húsz sötét bőrű evezősünk közül nyolc az úton odaveszett... Mily szerencsés véletlen, hogy természetem olyan sikeresen ellenállt az összes lázrohannak.” Másik helyen így ír: „A levegő nedves volt, a talaj lápos, gyakran patakokban zuhogott az eső, csizmánk lerohadt a lábunkról, célunkat véres lábbal értük el.” Humboldt ugyanazon az úton járt, amelyet Kolumbia felfedezője és meghódítója, Eldorado lovagja, a spanyol Jiméñez de Quesada is megtett. Humboldt csapata Bogotáig két hét alatt jutott el, Quesadának útja több hónapig tartott. A Rio Magdalene az Andokban ered, 1540 kilométer hosszú, és a Karib-tengerbe ömlik.

Germán Arciniegas* Anderle Ádámétól eltérő módon mutatta be Kolumbia meghódítását. Nem a kézenfekvő és gyakran alkalmazott megoldást, a népszerűsítő életrajzírást választotta. Akárcsak Anderle, ő is hiteles, feljegyzett adatokra támaszkodik. Az adatokhoz való viszonyulása azonban más: míg Anderle „felülbírál”, azaz a valótlannak tűnőket ellenőrzi és cáfolja, addig Arciniegas elég kritikátlanul idéz, sőt a korabeli spanyol lejegyzések „csodás” mozzanatait is bátran beágyazza alkotásába. Így aztán egyszeriben más fényben mutatkozik meg a történelem, mint Anderle józan és józanító munkájában: nem a tények, hanem a képzelet rendezi el benne a dolgokat. Anderlét elsősorban az indiánok sorsa érdekli, Arciniegas művének egy személy a hőse, a hódító Jimémez de Quesada. A nézőpont tehát a spanyol hódítóé. A történelem erővonalai ezáltal a háttérbe szorulnak, az előtérbe, érzéseivel és gondolataival, a kalandor hős kerül. A szerző nemcsak a kolumbiai hódítást és hősenek életét írja le, hanem egy irodalmi példakép lebeg előtte, Eldorado lovagjának életét egyik „rokonáéval”, Don Quijotéval igyekszik összehasonlítani.

Arciniegas, el kell ismerni, lebilincselően tud mesélni. Állandóan idézi a korabeli dokumentumokat, ügyesen szintetizálja őket, és a részeket impresszív képzelőerővel igyekszik kitölteni. A tényekre hivatkozik ugyan, de könyve már nem tudományos munka, hanem tényeken alapuló regényes életrajz. A regényesítés során, művébe néha-néha még „kitalált” párbeszédet is iktat, de nem hatásvadászatból, hiszen a könyv kontextusából következően mondhatjuk: így is történhetett. Arciniegas, bár egy-egy gyarmatosító expedíció leírásakor ismétli magát, tömören fogalmaz, minden cselekményszálnak megvan a csattanója. Bár „spanyol szemszögből” láttat, viszonylag hitelesen mutatja be a gyarmatosítók embertelen és kegyetlen magatartását. Egy helyen megállapítja: „Emberhúskereskedelem Krisztus zászlaja alatt.” A bennszülött indiánokról kissé romantikus képet rajzol: afféle békés „vadaknak” mutatja be őket, akik a spanyolok megjelenése előtt idillikusan éltek, ami Anderle érvelése után aligha hihető. Igaz, Arciniegas elismeréssel ír az indián vezetők bátorságáról és hősiességéről, de ennyivel beéri. Az indiánok ezáltal a könyvének peremére szorulnak. Zavaró körülmény ez, bár érthető is, hiszen az volt a célja, hogy a hódítóról, Jimémez de Quesadáról nyújtson viszonylag teljes képet.

Hőséről írva, Arciniegas egyre inkább eltávolodik a tényektől, írói képzeletére támaszkodik elsősorban azért, hogy meghuzhassa a párhuzamot a hódító és az irodalmi hős, Don Quijote között. Könyve java részében ennek ellenére is viszonylag pontos és nagyjából tárgyilagos képet rajzol Quesadáról. Nagyjából olyan gyarmatosítónak mutatja be, amilyen az említett Pizarro volt. „Pályafutását” lázadóként kezdi, saját

Germán Arciniegas: Eldorádó lovagja. Európa, Budapest, 1980. (fordította: Tomcsányi Zsuzsa).

számlájára indul hódító útjára az ismeretlen őserdőbe. Eldoradóról álmodik, és álmai lassanként hóborttá változnak. Tűrképessége és bátorsága, épp a hóbortnak hála, végtelen. Amikor azonban számtalan holttesten átgázolva eljut a mai Bogotáig, és ünnepezt hősként visszatér Spanyolországba, életútja váratlanul más irányt vesz. Ellenségei bevádolják az udvarnál, kegyvesztett lesz, elfogatására kötözőlevelet bocsátanak ki, ezért menekülni kényszerül. Európa déli városaiban bolyong, írni kezd, de álmaiban még mindig valahol hódít, keresi Eldorado aranyát. Amikor visszatér Bogotába, folytatja gondolatainak lejegyzését. Az irodalmi példakép, Don Quijote gyermekded ötleteihez hasonló, a tartományok irányításáról szóló elképzelései naivítására Arciniegas is utal. A kegyetlen hódító egyszerűen hiszékenyen pártolja az indiánokat, bírálja a spanyol rablógazdálkodást és korrupt közigazgatást. Egy ideig a köznép érdekeit képviselte a hivatalos hatalommal szemben. Afféle szálmalomharc ez. Már hetvenéves, amikor újra csapatokat toboroz: a cél az ismeretlenségben rejtőző Eldorado, de ezúttal kénytelen visszafordulni, mert a természet meghódíthatatlannak bizonyul. Indiánbarát nézeteit meghazudtolja, amikor ősz fejjel a lázadó bennszülötteket kegyetlenül lemészárolja. Nyomorúságos körülmények között hal meg.

Arciniegas tényekkel igazolja, hogy Cervantes, felesége útján, kapcsolatba került a Quesada családdal. Az álmodozás, a hódítás, a kőborlás, a jelen iránt tanúsított irreális magatartás jellemezte a család egyes tagjait. Már Kolumbia meghódítójának egyik elődje is eszeveszett kalandor volt; és Arciniegas feltevése szerint Don Quijote mintája Jiméñez de Quesada és fia. Még azt is bizonyítani igyekeznek, hogy az apa kalandos életéből is konkrét mozzanatok kerültek a regénybe, csak a színhely változott meg.

Bogotá közelében van a Guatavita-tó. Eldorado kincsét állítólag ide rejtették az indiánok. A spanyol Antonio de Supelvéda a tó oldalába vájatot ásott az indiánokkal, azzal a céllal, hogy a tó vizének lecsapolása után a mederben meglegjék a legendás kincset. A munka kezdetén találtak is valamennyi aranyékszert, de egy halálos végű földcsuszamlás után felhagytak a munkálatokkal. A vájat még ma is látható az Eldorado kincsét őrző tó oldalában. A megszállott kincskereső Jiméñez de Quesada, lehetséges, a világirodalom egyik örök életű hőséneke mintaképe és ihletője.

Egy sokat utazó, jó tollú német újságíró azt állítja, hogy talán nincs szebb pénzköltés, mint felszállni repülőgéppel Punta Arenasból és megnézni a Darwin-Kordillerákat. A látvány, az általa készített felvételeken, valóban egyedülálló: a csúcsok, jégárak és fjordok áttekinthetetlen tömege egyszerre lenyűgöző és félelmetes. Punta Arenas, a Tűzföld városkája, csak repülőgéppel vagy hajóval közelíthető meg, Santiagótól mintegy 2100 kilométerre fekszik. Erről a világról igazán keveset tu-

dunk. A térképeken is sokáig fehér folt volt. S hogy az irodalom térképén immár nem az, azt a chilei Francisco Coloane* közvetlen élményanyagából született elbeszéléseinek köszönhetjük. Coloane ugyanis élt a Tűzföldön és Patagóniában. Megismerhette a tájat és annak lakóit. Az élmény oly erős benyomást tett rá, hogy sorain meglátszunk, nem sok gondot fordít a művészi megformálásra, inkább nyersen, „első kézből” közli élményanyagát.

Francisco Coloane a világ e sarkának talán utolsó konkvisztadora, kalandjai alapján őt tekinthetjük a Tűzföld Jack Londonjának. Írásainak egyik legjellegzetesebb vonása a hitelesség. Az a benyomásunk, hogy szinte mind a tizenkét elbeszélés adatszerűen „valóságos”. A szerző mégis többet igyekszik nyújtani a riportszerű beszámolónál, a történeteket belülről akarja megvilágítani, értelmüket keresi. Elbeszéléseiben a hiteles helyrajzot művészi ábrázolással igyekszik gazdagítani, viszont éppen akkor, amikor „művészi” ábrázolásra törekszik, elbeszélései veszítenek megjelenítő erejükből.

Coloanét két dolog ragadta meg e vidéken, a táj és az ott élő emberek. Kötetének címe (*Elmerülő jéghegy*) nemcsak jelképes, hanem nagyon találó is. Hősei olyanok, mint a jéghegyek: „csak kevésnyi látszik elszüllyedt lelkük gyengédségéből.” De kik is ezek a hősök? Tengerészek, vadászok, pásztorok, aranyásók, csikósok; skótok, spanyolok, németek, angolok, csehek, dalmátok és magyarok verődtek itt össze, mind azzal a céllal, hogy, mint Dél-Amerika egykori hódítói, gyorsan meggazdagodjanak. Nekik már csak ez a rideg éghajlatú földrész jutott. Valamint a természettel, egymással és önmagukkal folytatott állandó harc. Róluk írva Coloane három arcát fedő fel: a pszichológus, a társadalombíró és a természetvédő arcát. Kezdetben Conrad stílusában írt néhány rövidke novellát. Már ezekben is megmutatkozik a léghőrt és hangulatot megidéző írói képessége, de a későbbiekben, mondjuk *Ausztráliai*, *A Flamingó*, a címadó *Elmerülő jéghegy* című elbeszélésekben az is megmutatkozik, hogy tömören és pontosan tudja közölni hősei magatartásának okait, más szóval: a cselekmény lelki rugói sem ismeretlenek előtte. Igaz, *A szél hangjában* vagy *A pálinkában*, a tettek lelki motíváltóságának leírása kevésbé sikerült. Az írások többsége azonban az ellenkezőről tanúskodik. Említsük meg *A világitótórony építője* című novellát. Vladimir és Ana, egy horvát házaspár, él itt a világ végén; a férj egy világitótórony építését irányítja. A telepen tartózkodik egy értelmiségi fiatalember is, aki beleszeret az asszonyba. Amikor a férj tudomást szerez a fiú érzelmeiről, lépten-nyomon maró gúnnyal üldözi, aki azután érzéseiben mélyen megszegyenítve, az első hajóval menekül a helyszínről. Ugyanezt mondhatjuk el a címadó elbeszéléstről is: az én-

Francisco Coloane: *Elmerülő jéghegy*. (elbeszélések). Európa, Budapest, 1978. (fordították heten).

formában elmondott történet hőse szintén menekülésre kényszerül. Őt munkaadójának szótlanlansága kényszeríti erre a lépésre, bár az vissza akarja tartani, hogy halála után gondoskodjék a családjáról. A nosztalgikus történet a szerző vágyakozását fejezi ki valamiféle természetes alternatív életmód után. Egy másik elbeszélésben az elviselhetetlen magány teszi a férfit elborult elméjű feleséggyilkossá.

Coloane társadalombírálatára több elbeszélésben jut kifejezésre. Például a Kanaska jéghegye címűben, ahol a megfagyott indián holtteste egy jéghegyen úszva rémülettel tölti el a betolakodó fehéreket. Vagy a Hoornfok című elbeszélésben árnyaltan felidézett fókairtas során. De legerőteljesebben a Hogyan halt meg a chiloói Otey? című írásában mutatkozik meg. A balladai hangvételű elbeszélés a pásztorok patagóniai bérsztrájkját idézi fel. A történet hőse önszántából áldozza fel az életét. Ez a történet Argentína azon tartományában játszódik, amelyről 1834-ben Darwin utazása során feljegyezte: „Ezt az országot a terméketlenség átka sújtja.” És igazsága is volt, mert az estepa (félsivatag) keleti része valóban elriaszító. A végtelen pusztaság felett valkítóan süt a nap, a keletre rohanó felhők gyorsabban vágattnak, mint az autó. Mert ez a szél birodalma. A szél olyan erős, hogy gyakran a binkákat is felborítja. Az állandó szárazság miatt a fű gyéren nő; egy-egy juh takarmányozására hektárnyi legelőre van szükség. A tél olyan zord, hogy a juhokat gyakran megtizedeli.

S mi lett a Coloane által még emlegetett őslakó indiánok sorsa? A lehető legszomorúbb. Írtásuk, mondjuk ki ezt a szót nyíltan, 1878-ban indult meg, az aranyláz hozta magával és a birkatenyésztés. A telepeseknek egyszerűen térre volt szükségük. 1970-ben még élt nyolc őslakó, de ma már állítólag csak egy van közülük életben: A Tűzföldtől délre fekvő Navarino-szigeten él a 140 centire tőpörödött Abuela Rossa néni. Az utolsó yaghan legtöbbet a tévé képernyője előtt ül, fényképezni meg csak pénzért engedi magát. Férje, a Miličić nevű dalmát hallász, már rég meghalt. Már szinte semmire sem emlékszik a múltból. Őt is, más halott őslakóval együtt, Coloane örökítette meg meleg hangú történeteiben.

A hajó. Milyen nagy szerepe volt Dél-Amerika történelmében! Hajóval érkezett Pizarro, hajón indult neki a Rio Magdalenén Kolumbia meghódítására Quesada, hajón jönnek és távoznak Coloane hősei. És egy hajón verődnek össze Cortázar* első regényének alakjai is, a „nyertesek” (Los premios), hogy a szerencse kegyeltjeiként egy derűs utazásra induljanak az ismeretlenbe. Cortázar neve, kísérleti elbeszéléseinek köszönve, első regénye megjelenésekor, 1960-ban már ismert volt. A regény azonban nem öregbítette a szerző hírnevét. Egyik ismerője, A. B.

Julio Cortázar: A nyertesek. (regény) Európa Budapest, 1979. (fordította: Nagy Mátyás).

Dellepiane, bár úgy véli, hogy „hiba lenne a *Los Premios* Cortázar műhelye melléktermékeként könyvelni el”, mégis megjegyzi: „Természetesen ez a regény nem váltott ki lelkes ujjongást.”

A cselekmény az ötvenes évek derekára tehető, a regénybeli célzások, elejtett megjegyzések legalábbis erre az időszakra utalnak. „Szilárd talajon”, szárazföldön, rövid ideig marad a szerző. Nagy vonalakban bemutatja, inkább talán felvonultatja a sorshúzáson tengeri utazáshoz jutó hőseit. A beszállás pillanatától számítva a mű három nap eseményét mutatja be, minden fejezet egy napot. A regényt záró epilógus ismét a parton játszódik. Az utazást, a beszállás körülményeit, de különösen az utasokra vonatkozó tilalmat titokzatosság övezi. A fedélzet egy részét az utasok nem közelíthetik meg, mert ott a legénység azon tagjai tartózkodnak, akik állítólag fertőző betegségben szenvednek. Ez a titokzatos mozgáskorlátozás a hétköznapi felszín alatt tapasztalható feszültség forrása, és ez tekinthető a regény fordulatokban szegény cselekménysora mozgatójának. Az argentin társadalom különböző rétegeiből származó utasok társadalmi helyzetüknek, illetve életkoruknak megfelelően reagálnak az utazási körülmények rendkívüliségére. S ez Cortázar regényének alapmótvuma: az emberi jellem kibontakozása és alakulása a rejtett, a vélt vagy valóságos veszély hatására. Így ez az utazás nem más, mint lemerülés a lélekbe, enyhe társadalombírálattal. Az utasok népes csoportja két részre oszlik. Legtöbbjük megalkuszák, elfogadja az utazási feltételeket, igyekeznek nem tudomásul venni a veszélyt és élvezni az utazás nyújtotta lehetőségeket. A másik, a kisebb csoport azonban nem nyugszik bele az utazási feltételekbe. Az ő próbálkozásaiuk mozdítják előre a regény cselekménysorát, akcióik a lappangó, állandóan jelenlévő, titokzatos feszültséget növelik. Úgy érzik, fényt kell deríteni a mozgáskorlátozás okaira, az utazásukat övező homályra. Ebben a zárt világban és feszült légkörben kerül sor a regényfigurák kibontakoztatására és bemutatására.

Regénye mottójául Cortázar Dosztojevszkij *A félkegyelmű* című művének azon sorait idézi, melyekben a regényíró arra kérdez rá, hogy miként lehet a hétköznapi, egészen közönséges embereket vonzóan, érdekesen bemutatni. Nem lehet őket mellőzni a regényben, mert a közönséges emberek többségükben nélkülözhetetlen láncszemek a mindennapi események sorában. Mellőzésükkel a hitelesség ellen vétene az író. Cortázar a hétköznapi emberek szerepeltetésével a hitelesség mellett igyekszik állást foglalni, de a hétköznapi embereket körülvevő nem közönséges, rendkívüli légkör mássá teszi őket. A létnek egy olyan tartományába helyezi őket, ahol a hitelesség helyébe a képzelet, a fantasztikum lép. Ezért joggal tehetőek fel a kérdések: mit is jelképez a hajó lezárt része, van-e valami mélyebb értelme a zárlat ellen küzdők harcának, rejlik-e még valami a konkrét argentin valóságra való utalás mögött? A válasszal a

szerző adós marad. Három nap múltán, amikor az egyik rokonszenves hős meghal, megszakad az utazás és a regény is.

Az itt jelzett könyvek alapján Dél-Amerika az ellentmondások, sokak szerint a jövő kontinense. Ezek az ellentmondások az európai ember számára szinte elképzelhetetlenül nagyok. Éppen ezért a Dél-Amerikáról alkotott hiteles kép nem tartalmazhat csak adatokat. A képelet az, ami az adatokra támaszkodva megteremtheti az „igazi” Dél-Amerikát. Talán ezzel magyarázható, hogy a legmeggyőzőbb képet a kontinens rendkívül összetett valóságáról éppen az írók nyújtják. Gondoljunk csak Márquez, Vargas Llosa, Borges, Cortázar és mások műveire.

Kell-e ettől meggyőzőbb válasz az írásunk elején feltett kérdésre?

VARGA István

TÁJÉKOZÓDÁS

VLADAN RADOVANOVIĆ MUNKÁSSÁGA

Vladan Radovanović munkásságát nem jelzik látványos kiugrások, esetleg csoportérdekekre oly gyakran jellemző, erőnek erejével kimerőszalkolt elismerések. Nem édesgetett maga köré híveket, nem alkart mesterségesen injekciózott stílusirányzatok vagy művészeti mozgalmak vezére lenni, de nem is kívánt izmusok, alkotói áramlatok szolgálatába szegődni. Művészet- és médiumközi — interdiszciplináris — kutatásai egészen a hetvenes évek második feléig háttérbe szorultak, holott sokrétűségüknel és időszerezőségüknel fogva állandóan jelen voltak szellemi életünk „második vonalában”. Radovanović munkássága tehát a szó szoros értelmében nevezhető egyéni útnak, olyan autonómiának, amely a hivatalos művészeti deklarációkat elutasítva valójában mindvégig — az ötvenes évek közepétől napjainkig — a nemzetközi mércékkel mérve is időszerűnek számító (nem) művészeti törekvések párhuzamán haladt.

Az alkotói csoportosulások rendszerétől való elzárkózás következményeként a munkásságára vonatkozó kritikai reflexiók száma igen gyér, s intenzitásuk sem reciprok azzal az energiával, amely Radovanović polifon alkotóvilágát potenciálisan meghatározza. Nevére 1968-ban figyel fel először komolyabban a kritika, bár igencsak tanácstalanul töpreng *Pustolina* című, a jugoszláv irodalomban máig is páratlan fajú és fajsúlyú verbi-voko-tipovizuális regénye láttán. Elsőként Milan Komnenić figyel fel a nem mindennapi műre, amelyet aztán — néhány találó mondat